

BAYOZLARDA ALISHER NAVOIY SHE'RIYATIGA YONDASHUV MASALASI

The Approach to Alisher Navoiy's poetry in bayozs

Annotatsiya. Ushbu maqolada mumtoz adabiyotshunoslik va matnshunoslikda o'ziga xos o'rin tutgan bayozchilik an'anasi, uning ijtimoiy-madaniy tabiati hamda tasnifiy xususiyatlari tadqiq etilgan. Tadqiqotda Y.Is'hoqovning bayozlar tasnifiga oid qarashlari tahlil qilinib, rasmiy va norasmiy bayozlar (she'rdaftar, avtograf, kachkul) ning farqli jihatlari ko'rsatib o'tilgan. O'zR FA Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalar fondidagi 469 ta bayozning lisoniy va statistik tahlili asosida, Alisher Navoiy g'azallarining ushbu manbalardagi o'rni va ommalashish dinamikasi aniqlangan. Maqolada XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Navoiy she'riyatiga e'tiborning keskin ortishi o'zbeklashish jarayonlari, Qo'qon va Xiva adabiy muhiti hukmdorlarining estetik didi hamda temuriylar davri an'alariga bo'lgan ehtirom gipotezalari orqali asoslangan. Shuningdek, qo'lyozma bayozlarda eng ko'p ko'chirilgan g'azallar ro'yxati va ularning shoir ijodiy merosi ikkinchi umrini ta'minlashdagi germeneytik ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: Bayoz, she'rdaftar, avtograf, kachkul, Alisher Navoiy, qo'lyozma manba, Sharqshunoslik instituti, matniy tadqiqot, Qo'qon adabiy muhiti, adabiy did, germeneytika.

Abstract. This article examines the tradition of bayoz (manuscript anthology) compilation in classical literature and textual studies, focusing on its socio-cultural nature and classification features. Based on Y. Is'hakov's classification, the study analyzes the distinctive characteristics of formal and informal anthologies (she'rdaftar, autograph, and kachkul). Through a linguistic and statistical analysis of 469 bayozes preserved in the manuscript fund of the Institute of Oriental Studies of the Academy of Sciences of Uzbekistan, the research identifies the role and popularity dynamics of Alisher Navoi's ghazals within these sources. The article attributes the sharp increase in attention to Navoi's poetry during the late 19th and early 20th centuries to several hypotheses, including intense linguistic Uzbekization, the aesthetic preferences of the rulers of the Kokand and Khiva literary environments, and deep reverence for Timurid cultural traditions. Furthermore, it highlights the most frequently copied ghazals in the manuscript anthologies and discusses their hermeneutic significance in ensuring the "second life" of the poet's creative heritage.

Keywords: Bayoz, anthology, she'rdaftar, autograph, kachkul, Alisher Navoi, manuscript source, Institute of Oriental Studies, textual research, Kokand literary environment, aesthetic taste, hermeneutics.

Sitora

SHOMURODOVA,
O'zR FA Alisher
Navoiy nomidagi Dav-
lat adabiyot muzeyi
doktoranti,
Filologiya fanlari
bo'yicha falsafa dokto-
ri (PhD)

[ORCID ID: 0000-0001-9401-2843](https://orcid.org/0000-0001-9401-2843)

Yetib kelgan/ Received:
18.06.2026

Qabul qilingan /

Accepted: 03.09.2026

Kirish

Bayozlar Sharq qo'lyozma madaniyatining muhim tarkibiy qismi bo'lib, ular muayyan davr adabiy-estetik qarashlari, kitobat an'analari va kitobxonlik madaniyatini o'zida aks ettiruvchi noyob manbalar hisoblanadi. Mumtoz adabiyot tarixida bayozlar nafaqat she'riy namunalarni jamlash vositasi, balki adabiy did, ijodiy tanlov va matnlarning ommalashuv jarayonini yorituvchi muhim manba sifatida ham alohida ahamiyat kasb etadi. Alisher Navoiy ijodi asrlar davomida turli qo'lyozma manbalar orqali avlodlarga yetib kelgan bo'lib, bu jarayonda bayozlar muhim o'rin egallaydi. Xususan, bayozlar Navoiy she'riyatining keyingi davrlardagi qabul qilinishi, tarqalishi va xalq orasidagi mashhurligini kuzatish imkonini beradi. Shu jihatdan qo'lyozma bayozlarda Alisher Navoiy g'azallarining o'rni va ularga bo'lgan munosabatni o'rganish mumtoz adabiyotshunoslik hamda matnshunoslikning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Maqsad va vazifa

Mazkur maqolaning maqsadi Alisher Navoiy she'riyatining qo'lyozma bayozlardagi o'rni, uning XIX–XX asrlar adabiy muhitida qabul qilinishi va ommalashish jarayonini aniqlashdan iborat. Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun bayoz va bayozchilik haqidagi ilmiy qarashlar tahlil qilindi, bayozlarning tasnifiy xususiyatlari yoritildi, O'zR FA Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalar fondidagi bayozlar tarkibi o'rganildi hamda Alisher Navoiy g'azallarining mazkur manbalar uchrashtirish darajasi va tarqalish dinamikasi tadqiq etildi. Shuningdek, XIX–XX asrlarda Navoiy she'riyatiga murojaatning kuchayish omillari va bayozlarning shoir ijodini saqlash hamda ommalashtirishdagi ahamiyati baholandi.

Usullar

Tadqiqotda tavsifiy, qiyosiy-tahliliy, tarixiy-qiyosiy hamda statistik usullardan foydalanildi. Qo'lyozma bayozlar manbashunoslik va matnshunoslik nuqtayi nazaridan o'rganildi, ulardagi Alisher Navoiy g'azallari aniqlanib, son va nisbat jihatidan tahlil qilindi. Shuningdek, bayozlarning yaratilgan tili, ko'chirilgan davri va hududi bo'yicha statistik ma'lumotlar umumlashtirildi hamda natijalar jadval va diagrammalar asosida talqin qilindi.

Natijalar va muhokamalar

Bayoz haqida tadqiqot olib borgan olimlarning fikricha, bayoz o'z davrining aks-sadosi, unda devonlar yoki boshqa to'plamlardan farqli ravishda davr adabiy hayotining nafasi badiiy istifodasini topgan. "Bayozchilikning paydo bo'lishi tasodifiy bir hol emas, bayoz ijtimoiy tafakkurning muayyan taraqqiyot bosqichlarida mavjud jamiyatning madaniy ehtiyojlari talabi bilan yuzaga keldi va har bir tarixiy jarayonda jamiyatning ilmiy, madaniy saviyasi taqozosi bilan yangi-yangi xususiyatlar kasb etib, o'zgarib, rivojlanib bordi. Shuning uchun har bir davr yoki ijtimoiy doirada yuzaga kelgan bayozlar o'z xususiyatlariga ega bo'ladi va ularda ma'lum darajada ana shu muhitning madaniy saviyasi, estetik didi aks etadi." [7; 80]

Yoqubjon Is'hoqovning yuqoridagi fikrlaridan ma'lumki, bayozlarni matniy tadqiq etish jarayonida davr va xalq adabiy didi ham o'zgarib turgan. Bu holat, albatta, siyosiy va ijtimoiy vaziyatlar bilan bog'liq holda talqin etiladi. Olim bayozlarni ikkita katta turkumga bo'lib o'rganishni taklif qilgan [7; 85-90.]:

1. Rasmiy bayozlar – maxsus tayyorgarlik asosida professional ishlangan, odatda debochasi yoki maxsus xotimasi mavjud bo'lgan bayozlar sifatida talqin qilinadi. Bunda olim bayozlarning asosan, paleografik xususiyatlariga: matnning murakkab naqshli zarvaraqlar, sifatli qog'oz, bezaklar, go'zal xat va boshqa belgilarning yuqori darajada ishlanganiga e'tibor qaratgan. Bunday bayozlar oltin kumush suvi yugurtitib yozilgan, turli amaldorlar uchun tartib berilgan bayozlardir. Bu bayozlar bayoz tuzishni buyurgan insonning didiga qarab saralangan she'rlarni o'z ichiga olgan. Bayozlarning boshi yoki oxirida kotibning nasriy yoki she'riy tarzidagi fikrlari berilgan.

2. She'riy majmualar – norasmiy bayozlar. Olim norasmiy bayozlarni uch guruhga bo'lib o'rganishni taklif qilgan:

a) she'rdaftar bayozlar – shoir yoki kotibning o'zga shoirlarning she'rlarini to'plab yozgan to'plami. Bunday bayozlarda qimmatbaho bezaklar kuzatilmaydi. Matnlarning joylashishida ham izchillik mavjud emas: kotibning didiga bo'ysungan. Kotib bir necha yillar davomida bayozdagi she'rlarni yozib borishi mumkin bo'lgan;

b) avtograf bayozlar – biror shoir o'z ijod mahsulini to'plab borishi natijasida paydo bo'lgan. Bu bir muallifning o'z she'rlarini bir joyga to'plash va boshqa shoirlar she'rlaridan ham namunalari keltirishdir (Bayozi Miriy, bayozi Nodim, bayozi Kamiy kabi). Ba'zan faqat bir shoirning she'rlaridan tuzilgan bayozlarda devon talablari bajarilmagan. Shoir barcha harflarga she'r yozishga ulgurmagani bo'lishi mumkin. Shu sababli bor she'rlarini bayoz holida ko'chirtirgan bo'lishi ham mumkin;

c) kachkullar – bunday to'plamlarda she'rlardan tashqari qaydlar, yozishmalar, tarixiy hodisalar va shunga o'xshash ma'lumotlar kiritilgan. Kachkul darveshning to'rvasi, nima topsa uning ichiga solgan. Kachkul bayozlar ham tuzuvchi tomonidan qanday she'r topilsa, uning ichiga solgani uchun shunday atalgan bo'lishi kerak. Kachkullarda daho shoirdan tortib havaskor muxlisning she'rlari ham jamlangan bo'lishi mumkin. Bu kachkullarda turli tarixiy qaydlar fikrlar ham bo'lgan. Esdalik daftar va bayozning omuxtalashib ketgan shaklini kachkul deb atashgan.

Bayozlarning dastlabki namunalari arab mumtoz adabiyotining gullagan davrlarida uchraydi (VIII-XII asrlar). Arablar bayozga muayyan qat'iy qonun qoidalar asosida yondashgan. Masalan, mavzu mundariyasi, shoirlarning geografik joylashuvi bayoz tuzilishidan avvalroq qat'iy rejalashtirilgan. Bu jihatdan arab bayozlari tazkira va majmualarni eslatadi. Turkiy adabiyotda bayoz atamasi biroz kengroq ma'noni bildiradi boshladi va bayozning asosiy xususiyati unda muayyan qonun-qoidaning yo'qligi bilan o'lchanadigan bo'ldi.

Zayniddin Vosifiyning "Badoye ul-vaqoe" asarida Buxorolik shoirlar shayxulislom Xo'ja Hoshimiy huzurida mashhur bir baytga tatabbu' bog'lab she'r yozgani haqidagi ma'lumot keltirilgan. Bu holat bayoz uchun dastlabki qadam edi. Ana shu tatabbu'lar keyinchalik jamlanib, bayoz nomini olgan to'plam hosil bo'lgan.

XVIII – XIX asrlar bayozchilikning taraqqiy etgan davri bo'ldi. Bu davrda fors shoirlaridan Bedil, o'zbek shoirlaridan Alisher Navoiy she'rlari bayozlarning bir qancha sahifalarini bezadi. Bayoz – original asar. Uning o'xshashi yo'q. Bir bayozning tarkibi ikkinchi bayozga o'xshamaydi va bu mumkin emas. Chunki bayoz tuzuvchilarning didi, badiiy saviyasi turlicha bo'lgan. Bayoz ba'zan madrasa talabalarining mashq daftari vazifasini ham bajargan.

Alisher Navoiyning ijodiy merosi asrlar osha turli qo'lyozma manbalar orqali bizgacha yetib kelgan. Bu qo'lyozma manbalar orasida bayozlar o'ziga xos o'rin tutadi. Bayozlarda Alisher Navoiy she'rlarining yozilgandan keyingi "taqdir"ini kuzatish imkoniyati mavjud. Shu maqsadda bayozlarni o'rganish jarayonida O'zbekiston Respublikasi FA ShI qo'lyozmalar fondidagi qo'lyozma bayozlarni o'rganish jarayonida asosiy fondagi bayozlar soni 469 ta ekani aniqlandi. Bu bayozlar turli yillarda ko'chirilgan bo'lib, ularning asosiy 214 tasini forsiy bayozlar, forcha-o'zbekcha bayozlar esa 151 ta, forsiy-arabiy bayoz 4 ta, fors-arab-o'zbekcha bayoz 5 ta, arabcha bayoz 1 tani tashkil etadi. Faqat o'zbekcha she'rlar jamlangan bayozlar soni 94 ta. Buni jadvalga solsak, quyidagi ko'rsatkich ma'lum bo'ladi:

1-jadval. O'zbekiston Respublikasi FA ShI qo'lyozmalar fondidagi qo'lyozma bayozlarning yaratilgan tiliga ko'ra taqsimoti

Bayozlarning yaratilgan tili	Soni
------------------------------	------

1.	O‘zbekcha bayozlar	94 ta (20 %)
2.	Forscha-o‘zbekcha bayozlar	151 ta (32 %)
3.	Forscha bayozlar	214 ta (45 %)
4.	Forscha-arabcha bayozlar	4 ta (0.8 %)
5.	Forscha-arabcha-o‘zbekcha bayozlar	5 ta (1.5 %)
6.	Arabcha bayoz	1 ta (0.2 %)

Jadvaldan ko‘rish mumkinki, Alisher Navoiy g‘azallarining bayozlarda kelishini o‘rganish jarayonida forscha-o‘zbekcha va o‘zbekcha bayozlarni o‘rganish maqsadga muvofiq. Bu bayozlar umumiy sonining 50 foizini tashkil qiladi. Biroq tadqiqot jarayonida shu holat aniqlandiki, bayozlarda Alisher Navoiy she‘rlariga murojaat XIX asr boshlarida ko‘paygan. Buning sababini bir qancha gipotezalar bilan izohlash mumkin.

Birinchidan, XVIII asr oxiri-XIX asr boshlarida o‘zbeklashish kuchaygan. Ya’ni bu davrga kelib, forsiy tildan ko‘ra, o‘zbek tilining mavqeyi xalq orasida ko‘tarilib borgan, buni hukmdorlarning zullisonayn shoir bo‘lsa-da, turkiy tilda ko‘proq ijod qilishi bilan izohlash mumkin. Masalan, Amir Umarxon, Muhammad Rahimxon Feruz kabi hukmdorlar o‘zbek tilida she‘riy asarlar yaratar ekan, o‘zbekcha bayozlarning ham ko‘payishi ushbu hukmdorlar bilan bog‘liq jarayon hisoblanadi.

Ikkinchidan, yuqorida nomlari zikr etilgan har ikki hukmdor Amir Temurga va temuriylar davri hukmdorlariga yuksak ixloslarini namoyon qilishgan. O‘zlari hikmronlik qilgan davrda temuriylar hukmronligi davrining o‘ziga xos jihatlarini namoyon etishga harakat qilishgan. Jumladan, Amir Umarxon bilan bog‘liq “Oltin beshik afsonasi” bunga dalildir. Aftondil Erkinov ushbu maqolasida “Oltin beshik” afsonasi Qo‘qon xonlari (xususan, Umarxon) o‘z siyosiy mavqeyini mustahkamlash va shajarasini ulug‘lash uchun yaratilgan g‘oyaviy qurol bo‘lganini, uning adabiy asosi va ilhom manbayi esa Daqiqiy Samarqandiyning “Baxtiyornoma” asari ekanligini ilmiy jihatdan juda aniq dalillar bilan yoritib bergan.[1; 181-188] Maqolaning sarlavhasidagi “*Oltin beshikda ulg‘aygan siymo*” iborasi bevosita ana shu afsonaviy poydevor va shonli o‘tmish ruhi bilan voyaga yetgan, davlatchilik taxtiga o‘tirgan **Amir Umarxon** shaxsiga ishora qiladi. Zebo Qobilova bu timsolni shunchaki uydirma afsona emas, balki bir sulolani ulug‘lash, uning xalq orasidagi hurmati va xonlikning qonuniyligini ko‘rsatuvchi **milliy-mafkuraviy konsepsiya** sifatida tahlil qiladi. Bu davrda Temuriylar davriga bo‘lgan havas sababli ham Alisher Navoiyning she‘rlari asosida kitoblar buyurtma qilgan. [2; 45]

Bunga sabab qilib xalq adabiy didining mumtozlashib borishi, shu davr Qo‘qon adabiy muhitida amir Umarxonning ta’bi nazmda ilg‘orligi, Xiva xonligida Muhammad Rahimxon Feruzning ham shoirligi kabi masalalar qo‘shilsa, Alisher Navoiyga munosabat masalasining sabablari bir qadar ochiladi.

Alisher Navoiy ijodi turkiy adabiyot taraqqiyotida markaziy o‘rin tutib, uning g‘azallari asrlar davomida nafaqat devonlar, balki turli davrlarda tuzilgan majmua va bayozlar orqali ham faol muomalada bo‘lgan. Ayniqsa, XIX asr yozma manbalari Navoiy she‘riyatining keyingi adabiy muhitdagi qabul qilinishi, ommalashuvi va estetik ta’sir doirasini aniqlashda alohida ahamiyat kasb etadi.

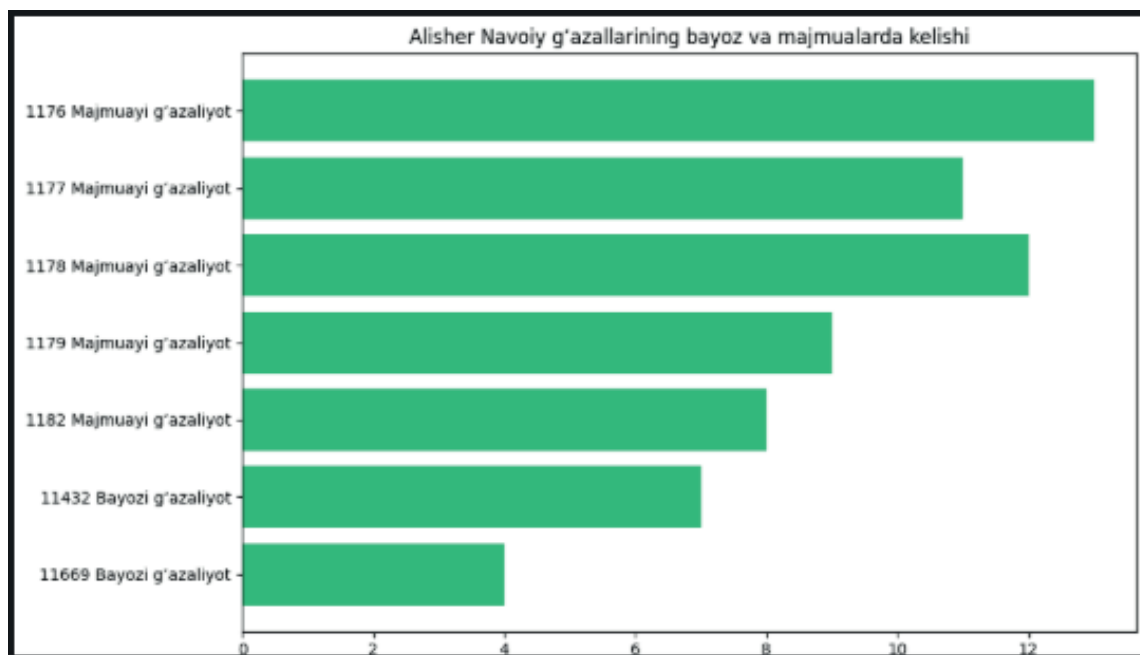
Tadqiqotda O‘zR FA SHI fondida saqlanayotgan qo‘lyozma bayozlarning bir qismini o‘rganish jarayonida Alisher Navoiy g‘azallarining keyingi asrlardagi umrini kuzatishga muvaffaq bo‘ldik. Quyidagi jadvalda bir necha bayoz va majmualarda Alisher Navoiy g‘azallarining soni bilan birga mazkur majmualarning ko‘chirilgan yili va joyi, kotibi haqida qisqacha ma’lumotlar keltirildi:

2-jadval. Ayrim qo‘lyozma bayozlarda Alisher Navoiy she‘rlarining nisbati

Inventar raqami va nomlanishi	Ko‘chirilgan yili va joyi	Kotib	Navoiy g‘azallarining soni
№1176 Majmuayi g‘azaliyot	1316-yil, Xorazm	Mulla Bolta Niyoz ibn Qurbonniyoz	13
№1177 Majmuayi g‘azaliyot	1316-yil, Xorazm	Mulla Bolta Niyoz ibn Qurbonniyoz	11
№1178 Majmuayi g‘azaliyot	1316-yil, Xorazm	Bobojon Abdunazar Maxdum (Xodim)	12
№1179 Majmuayi g‘azaliyot	1316-yil, Xorazm	Muhammad Sharif devon	9
№1182 Majmuayi g‘azaliyot	1292-yil, Xorazm	Muhammad Sharif devon	8
№11432 Bayozi g‘azaliyot	1288-yil, Xorazm	Noma’lum	7
№11669 Bayozi g‘azaliyot	1286-yil, Qo‘qon	Mirzo Muhammad	4

Jadvalni kuzatish davomida sana hijriy XIV, milodiy XX asrga yaqinlashgani sari shoirlarning g‘azallarining soni sezilarli oshganini ko‘rish mumkin. Buning sabablari quyidagicha bo‘lishi mumkin: XIX-XX asrlarda Alisher Navoiy asarlariga murojaat oldingi davrga qaraganda bir qadar oshgan yoki bayozchilik alohida adabiy-estetik hodisa sifatida shakllanarkan, unda fenomen shoirlarning ijodiy namunalari bo‘lishi bayozning saviyasini oshirgan.

1-rasm. Qo‘lyozma bayoz va majmualarda Alisher Navoiy she‘rlari diagrammasi

Yuqoridagi jadval asosida ushbu diagrammani ilova qilsak, Alisher Navoiy g‘azallariga murojaat masalasi yanada aniqroq ko‘zga tashlanadi. Jadval va diagramma orqali shuni bilish mumkinki, Alisher Navoiyning asarlariga murojaat qilingan bayozlarni o‘rganish XIX – XX asr bayoz-

laridan boshlansa, maqsadga muvofiq bo'ladi. Shuningdek, Alisher Navoiyning qaysi g'azallari bayozlarga eng ko'p kiritilganligi to'g'risida ham kichik tadqiqot o'tkazganimizda quyidagi natija ayon bo'ldi: "Zihi husning zuhuridin", "Orazin yopqoch", "Kelmadi", "Qilg'il", "Aylagach", "Deyin", "Tilagim sening huzuring", "Gul kerakmastur manga majlisda sahbo bo'lmasa" kabi g'azallarga murojaat qo'lyozma bayozlarda ko'p uchradi. Bu g'azallar o'z davrida ham mashhur bo'lgani, terma devonlarga kiritilgani haqida O.Madaliyevaning maqolalarida ham ma'lumotlar uchraydi [6; 9]. Bu holat Alisher Navoiy g'azallarining yashab qolishida, xalq orasida mashhur bo'lishida terma devonlar qatorida bayozlarning o'rni ham beqiyos bo'lganini ko'rsatadi. Zotan, Yoqubjon Is'hoqovning "Bayoz va bayozchilik tarixi" nomli maqolasida ham bayozlar muayyan shoir ijodining ikkinchi umri sifatida baholangan [7; 81].

Ayrim ilmiy ishlarda bayozlarda keltirilgan Navoiy g'azallarining qisqartirilishi, ba'zi baytlarning tushirib qoldirilishi yoki aksincha, taxmis va muxammaslar bilan boyitilishi adabiy muhitning faol ijodiy jarayoni sifatida baholanishi mumkin. Bu esa bayozlarni Navoiy ijodining keyingi asrlardagi qabul qilinish jarayoni va germevntikasini o'rganishda muhim manba ekanini tasdiqlaydi.

O'zbek mumtoz adabiyotshunosligi va matnshunosligida o'ziga xos o'rin tutgan qo'lyozma bayozlarni tadqiq etish jarayonida quyidagi ilmiy xulosalarga kelindi:

Bayozlar shunchaki she'rlar to'plami emas, balki tuzilgan davrining adabiy-ijtimoiy muhitini, xalq va tuzuvchining badiiy didini aks ettiruvchi original manbadir. Y.Is'hoqov tasnifi asosida ularni professional darajada ishlangan *rasmiy bayozlar* hamda tarkibiy tabiati jihatidan *she'rdaf-tar*, *avtograf* va *kachkul* kabi turlarga bo'linuvchi *norasmiy she'riy majmualar* sifatida o'rganish davr adabiy hayotini xolis baholashga imkon beradi.

O'zR FA Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalar fondidagi 469 ta bayozning tahlili shuni ko'rsatadiki, ularning salkam 50 foizini (forscha-o'zbekcha va sof o'zbekcha bayozlar) bevosita turkiy adabiy meros bilan bog'liq manbalar tashkil etadi. Bu esa mazkur fondning Navoiy ijodini o'rganishdagi manbaviy bazasi naqadar ulkanligidan dalolat beradi.

Xulosa

Qo'lyozma bayozlarda XIX asr boshlaridan e'tiboran Alisher Navoiy g'azallariga murojaatning keskin ortishi tasodifiy bo'lmay, bu davrda fors tilidan ko'ra o'zbek tilining ijtimoiy-siyosiy mavqeyi yuksalgani (o'zbeklashish jarayoni), Qo'qon va Xiva adabiy muhiti hukmdorlarining (Amir Umarxon, Muhammad Rahimxon Feruz) bevosita ijodkor bo'lganligi hamda Temuriylar davri madaniy renessansiga bo'lgan yuksak ehtirom asnosida yuzaga kelgan g'oyaviy-mafkuraviy konsepsiyaning amaldagi natijasidir.

"Zihi husning zuhuridin", "Orazin yopqoch", "Kelmadi" kabi o'nlab g'azallarning bayozlarda eng ko'p ko'chirilganligi ularning o'z davrida xalq orasida g'oyat mashhur bo'lganini va jonli muomalada yashaganini ko'rsatadi. Bayozlarda g'azallarning qisqartirilishi, ayrim baytlarning tushirilishi yoki ularga bog'langan taxmis va muxammaslar badiiy germevntika obyekti sifatida Navoiy ijodiy merosining keyingi asrlardagi qabul qilinish jarayonlarini o'rganishda beqiyos ilmiy qimmatga ega.

Adabiyotlar / References

1. Erkinov A. "Oltin beshik" afsonasi va Daqiqiy Samarqandiyning "Baxtiyornoma" asari // "Jahon adabiyoti", 2014 yil, 4-son – B. 181-188.
2. Qobilova Z. Oltin beshikda ulg'aygan siymo // "Tafakkur" jurnali, 2022-yil 2-son.

3. Madaliyeva O. “Badoyi’ul-bidoya” devoni qo‘lyozmalari va tadqiqi tarixiga nazar. // Alisher Navoiy va XXI asr. 1-son. <https://compling.navoiy-uni.uz/index.php/conferences6/article/view/579>

4. Qurbanbayeva Z. Comparative analysis of manuscripts and editions of Alisher NAVOI’S “Hayrat ul-abror”: textual variations and interpretations across time and regions. // *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture*. Volume 4, Issue 9, September 2024.

5. Erkinov A. Qo‘lyozma bayozlarga oid ayrim mulohazalar. // *Oltin bitiklar*. 2024 (2). B. 4-27. DOI: [10.52773/tsuull.gold.2024.2/QOZQ7686](https://doi.org/10.52773/tsuull.gold.2024.2/QOZQ7686)

6. Madaliyeva O. Tekstovoye izucheniye gazaley v “Terma devan” Alishera Navoya (po materialam rukopisey XVI veka). // <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7302574>

7. Y.Is’hoqov. Bayoz va bayozchilik tarixi. // *O‘zbek adabiyoti tarixi masalalari*. – Toshkent: Fanb 1976. – B.78-100.

